

SOSIAL

ORİENTİR

Filosof yazıçı, dramaturq -

Mirzə Fətəli Axundov

dünyagörüşünə və ədəbi yaradıcılığına müsbət təsir göstərmişdir. O rus, ərəb, fars, fransız dillərini də mükəmməl bilməmişdir. Daim axtarılda olan Axundov dünya elm, mədəniyyət və fəlsəfə tarixinə maraq göstərərək, onlar arasındakı əlaqə və oxşar cəhətləri araşdırıb, əsərlərində fəlsəfənin gücündən geniş istifadə etmişdir. Eyni zamanda qədim Şərq, Yunanıstan və müsəlman Şərqi xas dünyagörüşləri arasında müqayisə aparmış, Aristotel, Hippokrat, Platon və Qalen kimi filosoflardan bəhrələnmişdir. Onun fəlsəfi fikir və düşüncələri əsasən, "Hindistan şahzadəsi Kəmalüdüvlənin İran şahzadəsi Cəmalüdüvləyə üç məktub" və "Cəmalüdüvlənin ona cavabı" adlı fəlsəfi əsərində, həmçinin "Həkim-i İngilis Yuma cavab", "Yek kəlmənin tənqidi" məktubları, "Babilik əqidələri", "Mollayi Ruminin və onun təsnifinin babında" və s. əsərlərində öz eksini tapmışdır.

Mirzə Fətəli Axundov qəzetçilik sahəsində də fəaliyyət göstərmişdir. O, "Əkinçi" qəzetinin nəşrinə böyük əhəmiyyət verərək "Vəkili milləti-naməlum" imzası ilə məqalələr yazmışdır. Gənc Fətəlinin ilk şeiri "Zəmanədən şikayət" adlanırdı. Şeir fars dilində, klassik Şərq şeiri ənənələri əsasında yazılmışdır. Axundov şair kimi tanıdan, sevdiren 1837-ci ildə yazdığı "Puşkinin ölümünə Şərq poeması" olmuşdur.

Mirzə Fətəli Axundov 1842-ci ildə axund Hacı Ələsgərin qızı Tubu xanımla ailə qurmuş, bu evlilikdən 13 övladı dünyaya gəlmişdir. Lakin bu uşaqlar erkən yaşlarında dünyasını dəyişmiş, yalnız oğlu Rəşidbəy və qızı Nisə xanım uzun ömür yaşamışdır. Dövlət idarələrinin

əsasını qoymuşdur. Həmin əsərlər yazıcının öz tərcüməsində rus dilində "Kafkaz" qəzetində çap olunmuşdur. Mirzə Fətəli Axundov hələ o dövrdə dramaturq kimi şöhrət qazanmışdır. Belə ki, "Müsyö Jordan və dərviş Məstəli şah" 1851-ci ildə Peterburqda ev teatrında, "Müsyö Jordan və dərviş Məstəli şah", "Xırs quldurbasan" və "Vəzir-xani-Lenkəran" komediyaları isə Tiflisdə rus teatrında tamaşaya qoyulmuşdur. Elə həmin ildə Rus Coğrafiya Cəmiyyətinin Qafqaz şöbəsinə üzv seçilən Axundov sonralar Qafqaz Arxeologiya Komissiyasında tədqiqat işlərinə cəlb edilmişdir.

Mirzə Fətəli Axundovun ən böyük arzularından biri ərəb əlifbasını dəyişdirmək olmuşdur. O bu haqda yazırdı: "Əfsus, min əfsus ki, nə İranda, nə Osmanlıda islam xalqlarının başçıları xalqın tərəqqisi xatirinə islam əlifbasını dəyişməyə təşəbbüs göstərmədilər ki, bu vasitə ilə ölkənin əhalisi qadın-kişili bir neçə ayın içərisində başdan-başa savadlı olsunlar və bu vasitə ilə Avropanın hazırkı bütün elmləri bir neçə ilin ərzində islam xalqlarının dilinə tərcümə edilsin və elmlərin yayılması ilə islam xalqları xoşbəxtlik yoluna çıxsınlar".

Mirzə Fətəli Axundov 1878-ci il fevral ayının 26-da ürək xəstəliyindən vəfat etmişdir. Böyük yazıçı və dramaturq Tiflisdə, köhnə müsəlman qəbiristanlığında, öz vəsiyyəti ilə Mirzə Şəfi Vazehin yanında dəfn olunmuşdur.

Ramidə YAQUBQIZI,
"Respublika".

Yaradıcılığa şeirlə başlayıb, "Səbuhi" təxəllüsü ilə məşhurlaşan ədib Azərbaycan dramaturgiyasının banisi kimi tarixdə iz saldı. Mirzə Fətəli Axundov ateist, maarifçi, materialist filosof, ictimai xadim kimi şöhrətlənsə də, ilk növbədə, böyük yazıçı idi. Şərqdə ilk dəfə olaraq dram janrında əsərlər yaradan mütəfəkkir, həm də Azərbaycan ədəbiyyatında azad düşüncə tərzinin ən böyük nümayəndəsi hesab edilirdi.

Mirzə Fətəli Axundov 1812-ci ildə qədim yaşayış məskənlərimizdən olan Nuxada, indiki Şəki şəhərində dünyaya gəlmişdir. Atası Mirzə Məhəmmədağlı və anası Nanə xanım 1814-cü ildə Təbriz şəhərinin yaxınlığında olan Xammə qəsəbəsinə köçmüşlər. Mirzə Fətəli Axundov 13 yaşına kimi ailəsi ilə birlikdə Cənubi Azərbaycanın müxtəlif bölgələrində yaşamış, 1825-ci ildə isə anası ilə yenidən Şəkiyə qayıtmışdır. Axund olmasını istəyən yaxın qohumu Hacı Ələsgər Mirzə Fətəlini özü ilə Gəncə şəhərinə gətirərək məntiq və şəriət qanunlarını öyrənməsi üçün Molla Hüseyn adlı axunda tapşırılmışdır. Gəncə Axundovun həyatında böyük rol oynamaqla yanaşı, həm də əsaslı dönüş yaratmışdır. Gənc Fətəli burada məntiq və fiqh elmləri ilə bərabər, böyük Azərbaycan şairi və filosofu Mirzə Şəfi Vazehdən xəttatlıq sənətini də öyrənmişdir. Onun Mirzə Şəfi Vazehlə tanışlığı sonradan möhkəm dostluq münasibətlərinə çevrilmiş, həyat və yaradıcılığında, bir mütəfəkkir kimi formalaşmasında mühüm rol oynamışdır. O, dostunun təsiri ilə ruhani olmaq fikrindən daşınaraq dövlət qulluğuna girməyə qərar verir. Bu fikrini bilən qohumu Hacı Ələsgər M.F.Axundovu Tiflisə gətirib Qafqazın baş hakimi Baron Rozenin dəftərxanasında tərcüməçi şagirdi vəzifəsinə təyin etdirir. 1834-cü ildən Qafqaz canişininin baş dəftərxanasında mülki işlər sahəsində Şərq dilləri mütərcimi təyin edilir. Ömrünün sonuna kimi bu vəzifədə çalışan Axundov 1873-cü ildə polkovnik rütbəsi alır. O, Rusiya ilə yanaşı, Türkiyə və İran dövlətinin də orden və medallarına layiq görülmüşdür. Həmin dövr üçün Qafqazın inkişaf etmiş inzibati-mədəni mərkəzi sayılan Tiflis Axundovun dünyagörüşündə böyük rol oynamışdır.

Mirzə Fətəli Axundovun Tiflisdə A.Bakıxanov, İ.Qutqaşanlı, M.Ş.Vazeh, Q.Zakir, A.Çavçavadze, A.Berje, A.A.Bestujev-Marlinski, A.Sereteli kimi dövrün görkəmli ədibləri, ictimai-siyasi xadimləri ilə dostluq əlaqələri onun